

DOI: 10.17951/i.2018.43.1.159-173

ANNALES
UNIVERSITATIS MARIAE CURIE-SKŁODOWSKA
LUBLIN – POLONIA

VOL. XLIII, 1

SECTIO I

2018

WIOLETTA KNAPIK

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6044-5915>

Uniwersytet Rolniczy im. Hugona Kołłątaja w Krakowie

Kreowanie więzi terytorialnych na przykładzie
Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego (WGS)

The Perspective of New Territorial Bonds on the Example
of Community-based Social Farming (CSF)

WPROWADZENIE

Terytorium jest elementem konstytuującym społeczność lokalną, której spoiwem są więzi społeczne. Klasyczne ujęcia więzi społecznych można podzielić ze względu na wiodące aspekty charakteryzujące procesy więziotwórcze. Wśród nich są przede wszystkim wartości odnoszące się do normatywnych funkcji w zakresie tworzenia, funkcjonowania, powiązań jednostek, stosunków społecznych oraz interakcji w ramach określonych całości społecznych. Do przedstawicieli reprezentujących to funkcjonalne podejście można zaliczyć takich klasyków, jak: H. Spencer¹, G.C. Homans², J. Szczepański³, E. Durkheim⁴, G. Simmel⁵. Współczesną koncepcję nawiązującą do holistycznej idei więzi w ujęciu funkcjonalnym zaproponowała m.in. D. Walczak-Duraj⁶. Z kolei postrzeganie więzi społecznych wynikające głównie z podejmowania intencjonalnego działania społecznego, w szczególności w ramach wspólnoty lub zrzeszenia, pojawia się w pracach m.in.

¹ W. Jacher, *Więź społeczna w teorii i praktyce*, Katowice 1987, s. 13.

² *Ibidem*.

³ J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970, s. 211, 238–239.

⁴ E. Durkheim, *O podziale pracy społecznej*, Warszawa 1999, s. 164.

⁵ G. Simmel, *Conflict and the Web of Group Affiliation*, New York 1955, s. 149–150.

⁶ D. Walczak-Duraj, *Podstawy współczesnej socjologii*, Pabianice 2006, s. 82.

F. Znanieckiego⁷, J. Turowskiego⁸, R. Redfielda⁹, S. Ossowskiego¹⁰, P. Rybickiego¹¹, F. Tönnies¹², M. Webera¹³. Aspekty współistnienia i podzielenia autotelicznych wartości społecznych podkreślali m.in. L. Krzywicki¹⁴, R. A. Nisbet¹⁵, A. Comte¹⁶, T. Parsons¹⁷. Ponadto można odwołać się do typologii więzi opartej na wartościach, zaproponowanej przez K. Frysztackiego¹⁸. Podejście kompleksowe, bez wskazania na czynnik dominujący, reprezentował W. Jacher¹⁹, odwołując się głównie do prac Rybickiego, Szczepańskiego i Turowskiego. W każdym z trzech ujęć aspekt terytorium nie jest pojęciem wiodącym, chociaż oczywiste jest, że istnienie przestrzeni geograficznej jest niezbędne do realizacji celów zbiorowości połączonej więziami społecznymi. Jedynie F. Tönnies wyraźnie nawiązał do wspólnoty terytorium (obok wspólnoty krwi i wspólnoty ducha) jako jednego z trzech głównych elementów charakteryzujących daną społeczność²⁰.

W społeczeństwie ponowoczesnym zmienia się znaczenie terytorium jako czynnika więziotwórczego. Dawne tradycyjne społeczności były silnie zakorzenione w danym miejscu, co w takim samym stopniu, jak inne międzyludzkie zależności, wpływało na zacieśnianie więzi społecznych. Globalizacja zmieniła wymiar i charakter przestrzeni oraz jej rolę jako spoiwa społeczności. W aspekcie terytorialności epokę nowoczesną i ponowoczesną charakteryzuje rozdzielenie czasu i przestrzeni. A. Giddens ten dualizm wcześniejszej „czasoprzestrzeni” postrzega jako istotny czynnik dynamizujący życie współczesnego społeczeństwa²¹.

⁷ F. Znaniecki, *Współczesne narody*, Warszawa 1990, s. 3–4.

⁸ J. Turowski, *Więź społeczna w grupie*, [w:] P. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne. Studia i szkice socjologiczne dedykowane profesorowi Wacławowi Piotrowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Łódź 1995, s. 20–28.

⁹ R. Redfield, *The Folk Society*, „American Journal of Sociology” 1947, Vol. 52, DOI: <https://doi.org/10.1086/220015>, s. 293–297.

¹⁰ S. Ossowski, *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa 2001, s. 37.

¹¹ P. Rybicki, *Więź społeczna i jej przemiany*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Kraków 2005, s. 133–141.

¹² F. Tönnies, *Community and Society*, New York 1963, s. 164–202.

¹³ M. Weber, *The Theory of Social and Economic Organization*, New York 1947, s. 137.

¹⁴ L. Krzywicki, *Pierwociny więzi społecznej*, Warszawa 1957.

¹⁵ W. Jacher, *op. cit.*, s. 16–18.

¹⁶ *Ibidem*, s. 13.

¹⁷ T. Parsons, *Essays in Sociological Theory*, New York 1954, s. 330–331.

¹⁸ K. Frysztacki, *Wspólnoty/społeczności i ich społeczny kapitał*, [w:] M. Szczepański, A. Śliz (red.), *Kapitały: ludzie i instytucje. Studia i szkice socjologiczne*, Opole 2006, s. 20–21.

¹⁹ W. Jacher, *op. cit.*, s. 41.

²⁰ F. Tönnies, *Teoria wspólnoty*, [w:] A. Mencwel (red.), *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2001, s. 268.

²¹ A. Giddens, *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.

Trudno nie zgodzić się z faktem uniezależniania się ludzi od przestrzeni w związku z ich wszechstronną mobilnością, co skutkuje brakiem zakorzenienia się w danym miejscu.

Celem artykułu jest próba obrony tezy, że terytorium może stanowić podstawowe spoiwo wspólnoty przy założeniu, że miejsce zostaje wykreowane jako terytorium dla nowo powstającej wspólnoty. Poddano analizie główne czynniki sprzyjające nabieraniu przez takie miejsce funkcji więziotwórczych, a wśród nich zaufanie jako determinantę powstawania sieci terytorialnych powiązań. Scharakteryzowano strukturę i siłę tych więzi, inspirując się koncepcją „siły słabych więzi” M. Granovettera²². Dla zobrazowania znaczenia miejsca i jego roli w tworzeniu szerszych i trwalszych powiązań międzyludzkich przedstawiono ideę Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego (WGS). WGS to autorski projekt realizowany od 2016 r. na terenie Gospodarstwa Społecznego „Oaza pod Lasem” w Daleszynie (województwo wielkopolskie). Projekt stanowi model gospodarowania na obszarach wiejskich łączący rolnictwo lub pozarolniczą działalność z usługami społecznymi. Dla potrzeb niniejszego opracowania skoncentrowano się na aspektach więziotwórczych związanych z projektem WGS.

CHARAKTERYSTYKA WIĘZI TERYTORIALNYCH

We współczesnym funkcjonalnym podejściu do tematyki więzi przeważa pogląd, że są one niezbędne do zaspokajania dwóch potrzeb: uznania i ochrony. Natomiast w podejściu rozwojowym więź traktuje się jako pierwotne przywiązanie, zapewniające wrażenie stabilności i bezpieczeństwa. Jest ono również odpowiedzialne za naszą emocjonalność, wpływającą na to, jak oceniamy oraz traktujemy innych i środowisko, w którym przebywamy²³. Środowisko – w kontekście więzi – jest równie ważne, jak ludzie, ponieważ istnieje po to, by z niego korzystać, ale zarazem trzeba je chronić. Dzięki środowisku człowiek staje się świadomy współistnienia z innymi, z którymi łączy go więź²⁴.

Więzi terytorialne, łączące członków danej wspólnoty, mogą przybierać różną postać w zależności od roli samego miejsca. Otóż, po pierwsze, miejsce jest przestrzenią geograficzną dającą jednostce poczucie przynależności.

²² M. Granovetter, *The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited*, “Sociological Theory” 1983, Vol. 1, DOI: <https://doi.org/10.2307/202051>.

²³ E. Drozda-Senkowska, *Wstęp. Kilka uwag o wspólnej tematyce badawczej i o pojęciu więzi społecznej*, [w:] E. Drozda-Senkowska (red.), *O więzi społecznej na Podlasiu i nie tylko. Refleksje i pytania psychologii społecznej*, Białystok 2014, s. 24.

²⁴ P. Prüfer, *Więź człowieka ze środowiskiem naturalnym w perspektywie socjologiczno-etycznej*, [w:] E. Bartkowiak, A. Dobrychłop, P. Prüfer (red.), *Więzi*, Zielona Góra 2010, s. 276.

P. Starosta²⁵ definiuje tę przestrzeń jako obszar naturalny, stanowiący podstawową homogeniczną jednostkę społeczno-przestrzenną zawierającą się w obrębie szerszego środowiska zamieszkania. Po wtóre, miejsce wpływa na zależności emocjonalne powstałe w efekcie oddziaływania środowiska na jednostkę i stopniowego uzależniania jej od terytorium, ale jest także środowiskiem, gdzie są zaspokajane potrzeby człowieka, zarówno w sensie psychologicznym, jak i społecznym oraz ekonomicznym.

W literaturze zachodniej powiązania te są definiowane jako *place attachment*, *place dependence*, *sense of place* oraz *place identity*.

W aspekcie psychologicznych więzi emocjonalnych *place attachment* oznacza zależności zachodzące między ludźmi a ich otoczeniem fizycznym. Powiązania te są ważnym elementem ludzkiej egzystencji, wzmacniającym poczucie tożsamości. Ogniskują się one wokół takich kwestii, jak: zakorzenienie i przynależność do miejsca, mobilność i migracja, konflikt międzygrupowy, zaangażowanie obywatelskie, budownictwo socjalne i rewitalizacja miast, zarządzanie zasobami naturalnymi, globalne zmiany klimatyczne²⁶.

Innym sformułowaniem używanym do określenia związków pomiędzy jednostką a jej otoczeniem jest *place dependence*. Badania wykazały, że ludzie, którzy egzystują w danym środowisku, stopniowo uzależniają się od niego. Wpływ tego środowiska jest tym znaczniejszy, im dłużej jest ono użytkowane. Istotna jest struktura przestrzenna tego użytkowania oraz odporność środowiska na jego modyfikację²⁷.

Z kolei *sense of place* od dawna jest kluczowym zagadnieniem w literaturze środowiskowej. U.K. Heise wskazała na pewne nieetyczne i materialne ograniczenia „miejsca” w kontekście globalizacji, migracji i postępów technologicznych. Jej koncepcja *sense of place* i *sense of planet* zakłada, że w myśl nowych ekologicznych poglądów, odnoszących się do miejsca i planety, przesłanie „myśleć globalnie, działać lokalnie” traci na znaczeniu. Heise podkreśliła konieczność związku z „miejscem” w coraz bardziej zdegradowanym świecie, próbując zredukować napięcie między „etyką bliskości”²⁸ a tym, co A. Giddens nazwał „dysocjacją kultury z miejscem”, spowodowaną globalizacją²⁹.

²⁵ P. Starosta, *Zbiorowość lokalna w perspektywie ekologii społecznej*, [w:] P. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*, Łódź 1995, s. 107.

²⁶ L.C. Manzo, P. Devine-Wright (eds.), *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*, Washington 2014.

²⁷ D.N. Cole, *Environmental Impacts of Outdoor Recreation in Wildlands*, [w:] M.J. Manfredi, J.J. Vaske, B.L. Bruyere, D.R. Field, P.J. Brown (eds.), *Society and Natural Resources: A Summary of Knowledge*, Jefferson City 2004.

²⁸ U.K. Heise, *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*, New York 2008.

²⁹ A. Giddens, *Konsekwencje nowoczesności*, Kraków 2015.

Kolejnym określeniem nawiązującym do więzi terytorialnych jest *place identity*, używane od końca lat 70. XX w. H.M. Proshansky określił tę tożsamość jako wspomnienia, koncepcje, interpretacje, pomysły oraz powiązane z nimi uczucia dotyczące konkretnych uwarunkowań środowiskowych. Zakorzenie jest częścią tożsamości miejsca, ale tożsamość miejsca jest czymś więcej niż przywiązaniem. Stanowi ona podbudowę tożsamości społecznej określanej takimi czynnikami, jak płeć i klasa społeczna. *Place identity* składa się z obserwacji i interpretacji środowiska. Elementy te można podzielić na dwa rodzaje: jeden z nich obejmuje wspomnienia, wartości, myśli i pomysły, a drugi to relacje między różnymi częściami środowiska, jak dom, otoczenie, szkoła itp.³⁰

Podobne definiowanie więzi terytorialnych pojawia się w polskiej literaturze przedmiotu. E. Szkurląt używa określenia „więzi z miejscem”. Więź tę postrzega jako postawę emocjonalną człowieka wobec zamieszkiwanego terytorium, które wpływa na jego zachowania przestrzenne. Miarą więzi terytorialnych jest poczucie tożsamości terytorialnej i społecznej, poziom akceptacji swojego miejsca zamieszkania oraz zakorzenie w określonej przestrzeni terytorialnej, co skutkuje chęcią pozostania w niej³¹.

Szerzej więź terytorialną postrzega Z. Rykiel. Punktem wyjścia dla określenia ich istoty jest zbieżność tożsamości społecznej i tożsamości kulturowej. Oznacza to istnienie oczywistej zależności pomiędzy kształtowaniem tożsamości społecznej poprzez wpływ kultury oraz tożsamości kulturowej, która poza społeczeństwem nie istnieje. Jeżeli dwoma podstawowymi czynnikami tożsamości są identyfikacja jednostki z grupą i terytorium, to tożsamość terytorialna jest częścią tożsamości kulturowej³².

Terytorium jest również podstawą do nawiązywania stosunków społecznych wynikających ze wspólnego użytkowania przez jednostki danego miejsca oraz wykorzystywania jego zasobów. A. Żurek istotę tych stosunków upatruje w relacjach krewniaczych, osadniczych, organizacyjnych i rzeczowych³³. To właśnie z relacji osadniczych wywodzą się więzi terytorialne, ale tylko wtedy, gdy wsparte są innymi rodzajami relacji, wynikającymi m.in. ze styczności z lokalną społecznością i środowiskiem. Z pojęciem „terytorium” łączy się określenie „przestrzeń

³⁰ H.M. Proshansky, *The City and Self-Identity*, “Environment and Behavior” 1978, Vol. 10(2), DOI: <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>.

³¹ Zob. E. Szkurląt, *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania, przemiany*, Łódź 2004.

³² Z. Rykiel, *Tożsamość terytorialna jako uczestnictwo w kulturze*, [w:] Z. Rykiel (red.), *Tożsamość terytorialna w różnych skalach przestrzennych*, Rzeszów 2010, s. 20.

³³ A. Żurek, *Więzi społeczne a zjawisko samotności i osamotnienia*, [w:] J. Grotowska-Leder (red.), *Więzi społeczne, sieci społeczne w perspektywie procesów inkluzji i wykluczenia społecznego*, Łódź 2014, s. 31.

lokalna”. M. Malikowski³⁴ za Y.-F. Tuanem³⁵ określa tę przestrzeń mianem oswojonej i „uczłowieczonej” dzięki historii i tradycji kształtowanej w powiązaniu z terytorium. Przestrzeń, która jest otwarta i nieosadzona w wartościach wspólnych, dla członków społeczności jest symbolem wolności. Z kolei miejsce to „uczłowieczone” centrum wartości podzielanych przez jednostki zakorzenione w przestrzeni lokalnej. Miejsce dostarcza im schronienia i zapewnia poczucie bezpieczeństwa. Połączenie wolności (przestrzeń) z zakorzenieniem w tej przestrzeni (miejsce) umożliwia jednostce realizację wszystkich jej potrzeb.

Badania potwierdzają znaczenie terytorialnej bliskości dla podtrzymywania więzi społecznych. Z badań CBOS-u wynika, że większość ankietowanych Polaków (71%) łączy relatywnie silne więzi z członkami rodziny zamieszkującymi w pobliżu³⁶. Przynajmniej połowa badanych wśród grup i środowisk społecznych, z którymi odczuwa silny związek, wymieniła: przyjaciół i znajomych, Polskę, naród, pracę i grupę zawodową, religię (Kościół), ale także terytorium – region, miejsce, miejscowość zamieszkania³⁷. Jednakże ów związek z terytorium nie przekłada się adekwatnie na więzi z ludźmi zamieszkującymi dane miejsce. Ponad połowa Polaków (58%) deklaruje dystans wobec swoich sąsiadów. Ważne są dla nich poprawne, lecz luźne relacje. Ambiwalentność deklaracji respondentów wynika z faktu, iż 41% z nich nie zgodziło się z opinią, że ich stosunki z sąsiadami charakteryzuje dystans. Nie oznacza on zaniechania kontaktów, lecz ograniczanie ich do minimum. Tylko 10% badanych stwierdziło, że unika jakichkolwiek kontaktów z sąsiadami³⁸.

W przywołanych koncepcjach terytorium jawi się jako główny czynnik wyzwalający psychologiczne więzi między człowiekiem a miejscem jego egzystencji, jak również stanowi przestrzeń, w której są zaspokajane potrzeby społeczne jednostki oraz są realizowane funkcje ekonomiczne.

ROLA ZAUFANIA W SIECIACH TERYTORIALNYCH POWIĄZAŃ

Dla rozważań podjętych w tej części niniejszego artykułu, w odniesieniu do znaczenia miejsca jako determinanty powstawania nowego typu więzi społecznych, kluczowym pojęciem jest zaufanie. Bez niego więzi ulegają atrofii lub w ogóle się nie zawiązują. Zaufanie społeczne jest uzależnione od czynników zewnętrznych (kulturowych) oraz indywidualnych (osobowościowych). Wśród czynników

³⁴ M. Malikowski, *Lokalność*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Warszawa 1999, s. 134–137.

³⁵ Y.-F. Tuan, *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987, s. 13 i n.

³⁶ CBOS BS/107/2013, Komunikat z Badań, *Więzi rodzinne*.

³⁷ CBOS BS/168/2013, Komunikat z Badań, *Co łączy Polaków?*

³⁸ CBOS BS/93/2012, Komunikat z Badań, *Kontakty z sąsiadami i inne więzi społeczne*.

kulturowych można wymienić m.in. doświadczenia wynikające z historii i wpływu religii.

Zależnościom pomiędzy zaufaniem i wynikającą z niego siłą więzi mogą towarzyszyć czynniki sytuacyjne. Więzy i zaufanie mogą ulec gwałtownie wzmocnieniu i zwiększeniu obszaru swego oddziaływania. Następuje to w sytuacjach nagłych, związanych z klęskami żywiołowymi lub innymi ekstremalnymi zdarzeniami o dynamicznym charakterze i przebiegu. Wpływ osób i instytucji darzonych przez społeczność autorytetem i zaufaniem rośnie w sytuacji zagrożenia poczucia bezpieczeństwa. Wyraźniejsza staje się też zależność jednostek nie tylko wobec siebie, ale i terytorium, które – podobnie jak społeczność go zamieszkująca – jest zagrożone³⁹. Z kolei do osłabienia więzi dochodzi wtedy, gdy poczucie zagrożenia ma charakter indywidualny – dotyczy jednostki, jej planów i wyborów, na które tylko ona ma wpływ i tylko ona, a nie członkowie grupy, może coś zmienić. Taka sytuacja ma miejsce w przypadku konfrontacji jednostki z bezwzględną konkurencją, gdy musi podejmować stresujące wyzwania, a w walce o swoje interesy występuje przeciwko wszystkim. Gdy w danej społeczności pojawia się wiele takich jednostek, możemy mówić o atrofii więzi moralnej⁴⁰, co charakteryzuje się zanikiem dotychczasowych norm nakazujących współpracę z innymi i zmianą myślenia jednostki oraz jej postępowania jako członka grupy (z „my” na samodzielne „ja”). Przejawem atrofii jest m.in. kultura cynizmu, czyli brak zaufania i wzajemna niechęć oraz interpretacja zachowań zakładająca złe intencje⁴¹.

O roli zaufania w budowaniu więzi wspominał również M. Granovetter⁴². Znaczenie tego zaufania jest istotne, choć autor pisał o sile słabych więzi. Jak wytłumaczyć to, że słabe więzi mogą być silne m.in. dzięki istnieniu zaufania? Otóż jednostka X, posiadająca grupę bliskich przyjaciół, buduje sieć społeczną, w której większość osób pozostaje ze sobą w kontakcie bezpośrednim. Ta sama jednostka ma zarazem znajomych tworzących luźną sieć. Niewielu członków tej grupy zna się nawzajem. Każdy z tych znajomych prawdopodobnie ma bliskich przyjaciół, z którymi jest związany silnymi więziami. Tworzą się zwarte sieci społeczne, ale jedynie luźno powiązane z jednostką X. Związek pomiędzy jednostką X i jej znajomymi nie jest tylko zwykłym związkiem znajomych, lecz jest pomostem między dwiema grupami bliskich przyjaciół pozostających ze sobą

³⁹ W. Knapik, *Typy więzi społecznych a wzory współdziałania mieszkańców wsi w sytuacji ryzyka, zagrożenia i katastrofy powodzi*, Kraków 2013.

⁴⁰ Tak P. Sztompka proponuje nazywać więź społeczną w aspekcie kulturowym.

⁴¹ P. Sztompka, *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*, [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa–Kraków 1999, s. 270–271.

⁴² M. Granovetter, *op. cit.*

w ścisłych kontaktach. Istotą słabych więzi jest to, że wymagają od jednostek niewielkiego wysiłku, ale efekty są odwrotnie proporcjonalne. Skutki luźnych powiązań mają znaczące, często globalne konsekwencje. Systemy społeczne pozbawione słabych więzi stają się rozdrobnione i niespójne. Nowe pomysły będą się rozprzestrzeniać powoli, a podgrupy podzielą się pod względem rasy, pochodzenia etnicznego, czynników geograficznych lub innych. W rezultacie spowoduje to trudności w osiągnięciu przez jednostki *modus vivendi*. Jednostka X, powiązana z dalszymi znajomymi dzięki sieci bliskich przyjaciół, z którymi łączy ją silne więzi, „przenosi” pełne zaufanie do swoich przyjaciół na szersze kręgi powiązanych z nimi jednostek.

WSPÓLNOTA GOSPODARSTWA SPOŁECZNEGO (WGS) W BUDOWANIU NOWYCH WIĘZI TERYTORIALNYCH OPARTYCH NA ZAUFANIU

Wspólnota Gospodarstwa Społecznego (WGS) jest autorskim projektem realizowanym na terenie Gospodarstwa Społecznego „Oaza pod Lasem” w Daleszynie, położonym w województwie wielkopolskim. Celem tego projektu jest tworzenie wspólnoty w ramach terytorium, na którym działa, poszerzając jego zakres w miarę dołączania do wspólnoty nowych jednostek, podmiotów gospodarczych, interesariuszy i beneficjentów. Projekt jest realizowany od początku 2016 r. Na bazie wiodącego gospodarstwa, jakim jest „Oaza pod Lasem”, oraz jego doświadczeń i już istniejącej sieci powiązań społecznych włączane są nowe usługi społeczne oraz formy aktywizacji, integracji międzypokoleniowej i edukacji środowiskowej. WGS realizuje przede wszystkim misję społeczną, ale jest wspólnotą zrzeszającą również podmioty gospodarcze. Oferują one, oprócz usług społecznych non-profit, także usługi komercyjne.

Do opisu dynamicznego modelu społecznego WGS przyjęto perspektywę socjologiczną A. Touraine’a, zwaną socjologią działania⁴³. Stanowi ona oryginalną propozycję wśród podejść z zakresu nauk społecznych, gdyż krytycznie ustosunkowuje się zarówno wobec strukturalizmu, jak i funkcjonalizmu. Ponadto (wraz z koncepcją samotworzenia się społeczeństwa) z jednej strony korzysta ona z Marksowskich i Weberowskich rozwiązań, a z drugiej odrzuca ich elementy konstytutywne. Tworzy też heurystyczną perspektywę teoretyczną i praktyczną, co znajduje zastosowanie w analizach poszczególnych obszarów rzeczywistości społecznej, m.in. interwencji socjologicznej. Polega ona przede wszystkim na zastąpieniu prowadzonych z dystansu badań nad aktorami i sytuacjami przez

⁴³ A. Touraine, *Myśleć inaczej*, Warszawa 2011, s. 109.

badanie relacji między badaczem a aktorem. Ta interpretacja jest na ogół łatwo akceptowana przez aktorów, którzy widzą w niej uznanie swoich działań⁴⁴.

Teoretyczne ramy WGS powstały wskutek zaangażowania autorki poprzez uczestnictwo w działaniach badanej społeczności na terenie Gospodarstwa Społecznego „Oaza pod Lasem” oraz obserwację interakcji pomiędzy jej członkami. Autorka uczestniczyła w różnych imprezach, spotkaniach oraz zajęciach edukacyjnych organizowanych przez właściciela gospodarstwa i jego rodzinę. Na podstawie tych obserwacji oraz przeprowadzonych wywiadów wyłonił się zarys Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego, którą charakteryzują dwa typy aktywności: 1) działalność komercyjna: drobna produkcja rolna; usługi gastronomiczne, w tym catering; rękodzieło; usługi rekreacyjne (przejażdżki konne, nauka jazdy konnej, hipoterapia), 2) działalność non-profit: usługi społeczne i opiekuńcze; edukacja środowiskowa dzieci, uwzględniająca ich praktyczne zaangażowanie – rodzaj środowiskowej *performance learning* oraz *learning by doing* (sadzenie sadzonek, przesadzanie kwiatów, zabawa ze zwierzętami i ich karmienie, robienie domków dla ptaków itp.); edukacja i integracja międzypokoleniowa (wspólne zajęcia dzieci i dorosłych). Misją przewodnią WGS jest osiąganie korzyści społecznych, ale również ekonomicznych. To sposób zarabkowania na obszarach wiejskich, który umożliwia wykorzystanie istniejącej infrastruktury (drobne gospodarstwo rolne, stajnia, budynek gospodarczy, areał i inne) w celu świadczenia różnych usług społecznych w zakresie opieki (dzieci, osoby starsze), edukacji („zielone szkoły”, zajęcia pozalekcyjne), rekreacji (plac zabaw, zorganizowane imprezy dla dzieci, dorosłych i osób starszych oraz imprezy integracyjne, przeznaczone dla wszystkich grup wiekowych). Działalność społeczna łączona jest z działalnością komercyjną, pozwalającą osiągać satysfakcjonujące dochody. W jej ramach prowadzi się sprzedaż produktów lokalnych i rękodzieła artystycznego oraz oferowane są usługi cateringowe.

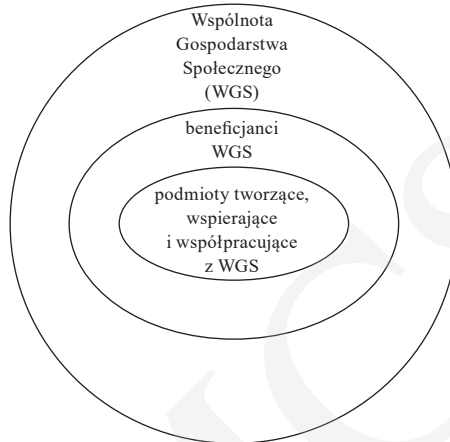
WGS jest modelem dynamicznym, ewoluującym w miarę zdobywania nowych doświadczeń, spostrzeżeń wynikających ze skutków wdrażanych działań, dzięki czemu możliwe jest modyfikowanie wstępnych założeń. Autorka podąża śladem swych zaprojektowanych działań oraz uwzględnia zmieniające się okoliczności i potrzeby różnych aktorów społecznych. W praktyce oznacza to podejmowanie prób włączania kolejnych podmiotów i interesariuszy oraz poszerzania grona beneficjentów w ramach działań realizowanych przez WGS.

WGS to wspólnota miejsca, w ramach którego realizowane są wszystkie jej funkcje. Dla potrzeb opisu WGS konieczne jest wprowadzenie nieco szerszego

⁴⁴ A. Matuchniak-Krasuska, *Interwencja socjologiczna A. Touraine'a. Uwagi uczestnika*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3–4, s. 97–108.

kontekstu w odniesieniu do rozumienia miejsca i jego definiowania. Można przyjąć założenie, iż to typ wspólnoty na tle makrostruktury społecznej, cele, które realizuje oraz przypisane jej funkcje określają charakter istniejących w niej powiązań. Współczesne społeczności wiejskie nie są jednorodne. Ze względu na zmieniający się charakter polskiej wsi, która ciągle ewoluuje (od postaci bardziej tradycyjnej do nowoczesnej), wytyczany jest określony kierunek przeobrażeń obszarów wiejskich. Jest on determinowany wpływem takich czynników, jak: 1) sposób gospodarowania/zarobkowania, 2) położenie geograficzne, wpływające zarówno na stopień, jak i kierunek rozwoju, 3) położenie względem miasta, które wyznacza poziom zurbanizowania wsi. Mimo że przemiany zachodzące na polskiej wsi odznaczają się różnym stopniem intensywności, bez wątpienia jest to zjawisko ciągle trwające. Społeczności te mają charakter mobilny, a nie statyczny, jak dawniej. Zatem z pewnymi trudnościami wiąże się badanie i kategoryzowanie powiązań łączących członków tych społeczności ze względu na różny i krzyżujący się wpływ czynników ekonomicznych, demograficznych, kulturowych. W takim ujęciu „miejsce” dla charakteru występujących tam więzi wydaje się mieć drugorzędne znaczenie. Natomiast w pewnych określonych okolicznościach może ono oznaczać podstawowy czynnik więziotwórczy, który daje początek nowej wspólnocie.

Przykładem takiej wspólnoty, której głównym spoiwem są więzi terytorialne, jest Wspólnota Gospodarstwa Społecznego. Między członkami konstytuującymi tę społeczność powstają nowe więzi, niemal od podstaw, na bazie istniejących luźnych powiązań między jednostkami zamieszkującymi określone terytorium. Istotą WGS jest budowanie sieci aktorów społecznych (różnych grup społecznych, podmiotów i interesariuszy), współpracujących ze sobą zarówno na płaszczyźnie społecznej, jak i biznesowej. Proces tworzenia się więzi spajających wszystkich członków nowo powstającej wspólnoty rozpoczyna się od miejsca, które z czasem staje się wspólną przestrzenią podzielaną przez wszystkich jej członków. Na rys. 1 określono zakres tej wspólnoty, odnoszący się do jednostek tworzących tę społeczność. Przestrzeń geograficzna może przyjmować różny zakres w zależności od lokalnych, dowolnie multiplikowanych odmian WGS. W analizowanym studium przypadku terytorium WGS wyznacza zasięg działania i oddziaływania tej wspólnoty – Gospodarstwo Społeczne „Oaza pod Lasem” skupia jednostki, instytucje i organizacje znajdujące się na terenie wsi Daleszyn oraz gminy Gostyń, a także beneficjentów z tego obszaru oraz pobliskich miasteczek i miast (Leszno, Poznań).

Rys. 1. Struktura Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego (WGS)

Źródło: opracowanie własne.

Podmiotami tworzącymi, wspierającymi i współpracującymi z WGS są: gospodarstwa domowe, rolne, bliższe i dalsze sąsiedztwo WGS, instytucje publiczne, samorząd terytorialny, organizacje pozarządowe i nieformalne. Natomiast beneficjenci WGS to: mieszkańcy wsi (rodzimej i okolicznych), miast i obszarów peryferyjnych, reprezentujący różne grupy społeczne (dzieci, młodzież, osoby w wieku produkcyjnym, osoby starsze). Sieć społeczna, którą tworzą wszyscy aktorzy społeczni skupieni wokół WGS, jest trwała, ponieważ więzi społeczne przeplatają się z powiązaniem ekonomicznymi. Relacje gospodarcze wynikają z prowadzenia przez wiodące gospodarstwo (w tym przypadku jest to „Oaza pod Lasem”) działalności komercyjnej oraz współpracy z sąsiednimi gospodarstwami w zakresie organizowania imprez okolicznościowych w plenerze, imprez edukacyjnych dla dzieci, hotelu dla koni itp. Więzy terytorialne spajające członków WGS powstają, a następnie ulegają wzmocnieniu dzięki integracji międzypokoleniowej oraz edukacji ekologicznej. Realizację celów WGS umożliwia miejsce jako terytorium, gdzie promowane jest zdrowie jako filozofia życia, zdrowe środowisko i zdrowe społeczeństwo, jak również ochrona środowiska przyrodniczego oraz promocja lokalnej kultury. W wymiarze ekonomicznym poszczególnych interesariuszy terytorium łączy jako miejsce podejmowania wspólnych przedsięwzięć biznesowych. Zatem najsilniejszym czynnikiem więziotwórczym jest samo terytorium, które jednocześnie generuje oraz spaja funkcje realizowane w tej lokalnej przestrzeni. Połączone zakresy – ekonomiczny (komercyjny) oraz społeczny (integracja, edukacja, dziedzictwo kulturowe) – przyczyniają się do powstawania ścisłych relacji pomiędzy członkami WGS i budowania wspólnych wartości. Z czasem owo terytorium może przekształcić się w miejsce, w którym zakorzenią się jednostki.

WGS to wspólnota ludzi, która w ramach nawiązywanych relacji, interakcji społecznych, transakcji biznesowych i wspólnych interesów opiera się na wzajemnym zaufaniu. Jest to kluczowy aspekt w budowaniu właściwych relacji. Należy podkreślić kilka wymiarów tego zaufania. Począwszy od jednostek, przez rodziny, sąsiedztwa, grupy beneficjentów zróżnicowane pod względem wieku, statusu społecznego i potrzeb społecznych, aż po instytucje oraz organizacje wspierające i współpracujące z WGS.

WGS jest miejscem, w którym uwidacznia się siła słabych więzi. Są one wzmocniane dzięki przynależności do wspólnoty terytorialnej. Budowane jest też poczucie tożsamości jednostek w ramach tworzenia sieci społecznych. Sieć tę tworzą jednostki, podmioty i interesariusze. Stanowi ona konfigurację powiązań z dalszymi znajomymi, którzy przystępują do kręgu osób najmocniej związanych z wiodącym aktorem WGS. Dołączające do wspólnoty WGS jednostki stanowią niezwykle cenne ogniwo tej społeczności. Po pierwsze, pochodzą one z kręgu dalszych znajomych osób związanych z WGS. Jednostki utrzymują kontakty z osobami do nich podobnymi, co sprawia, że poszerzający się krąg tej społeczności tworzą ludzie o podobnym systemie wartości, a to z kolei wzmocnia spójność i wewnętrzną integrację. Po drugie, powiązania biznesowe przeplatają się z zależnościami społecznymi, co także stanowi silne spoiwo tej wspólnoty. I po trzecie, wzajemne powiązania, dzięki kręgom dalszych znajomych włączających się do wspólnoty WGS, przyczyniają się do utrwalania podzielanych przez nich wartości. Powoduje to, że „terytorium” WGS zaczyna ewoluować w „miejsce”.

WGS to wspólnota więzi terytorialnych (przestrzennych). Dzielona przez członków wspólnoty przestrzeń fizyczna i przestrzeń społeczna kreuje nowe więzi, którymi są powiązane jednostki, instytucje i organizacje. Kluczowym aspektem WGS jest więc miejsce, które łączy różnych aktorów społecznych. Owo wykreowane miejsce staje się początkiem do zawiązywania więzi terytorialnych, które z czasem intensyfikują się i zataczają szerszy krąg, łącząc wszystkich członków WGS w sieć społecznych i ekonomicznych zależności, przekształcających się w więzi społeczne.

UWAGI KOŃCOWE

Procesy społeczne zachodzące we współczesnym świecie, takie jak migracje, będące skutkiem globalizacji gospodarczej i kulturowej, powodują, że jednostki nie są już tak trwale związane z miejscem, jak było to w społeczeństwie tradycyjnym. Nie musi to jednak oznaczać, że rola terytorium w budowaniu i wzmocnianiu więzi społecznych jest marginalizowana. Miejsce jest nadal ważne, zmieniła się natomiast jego funkcja jako czynnika więziotwórczego. Nie jest tylko przestrzenią

umożliwiająca realizację celów wspólnotowych, ale może być również przyczynkiem do zawiązywania więzi. Taka konkluzja wynika z obserwacji tworzącej się wspólnoty w ramach projektu Wspólnota Gospodarstwa Społecznego. W ślad za kreowaniem miejsca skupiającego wszystkich aktorów społecznych przeobrażają się dotychczasowe więzi łączące jednostki, ale w ramach już innych, nowych zależności. Nowe miejsce determinuje charakter dotychczasowych więzi, a wraz z przypisywaniem kolejnych funkcji, jakie to miejsce pełni, oraz włączaniem nowych aktorów społecznych, zawiązują się nowe więzi. Dla tego procesu kluczowe znaczenie ma terytorium jako miejsce oraz przestrzeń społeczna do realizacji celów wspólnoty. Poszerzanie się terytorium WGS jest możliwe dzięki istnieniu sieci społecznej łączącej różnych aktorów społecznych tej wspólnoty. Proces ten jest warunkowany istnieniem zaufania jako głównej i niezbędnej wartości w budowaniu nowej wspólnoty. Sieć społecznych i ekonomicznych powiązań oraz jej trwałość jest determinowana zaufaniem jako kapitałem początkowym tej społeczności. Wraz z poszerzaniem terytorium WGS zwiększa się też wartość tego kapitału.

BIBLIOGRAFIA

- CBOS BS/93/2012, Komunikat z Badań, *Kontakty z sąsiadami i inne więzi społeczne*.
- CBOS BS/107/2013, Komunikat z Badań, *Więzi rodzinne*.
- CBOS BS/168/2013, Komunikat z Badań, *Co łączy Polaków?*
- Cole D.N., *Environmental Impacts of Outdoor Recreation in Wildlands*, [w:] M.J. Manfredo, J.J. Vaska, B.L. Bruyere, D.R. Field, P.J. Brown (eds.), *Society and Natural Resources: A Summary of Knowledge*, Jefferson City 2004.
- Drozda-Senkowska E., *Wstęp. Kilka uwag o wspólnej tematyce badawczej i o pojęciu więzi społecznej*, [w:] E. Drozda-Senkowska (red.), *O więzi społecznej na Podlasiu i nie tylko. Refleksje i pytania psychologii społecznej*, Białystok 2014.
- Durkheim E., *O podziale pracy społecznej*, Warszawa 1999.
- Frysztański K., *Wspólnoty/społeczności i ich społeczny kapitał*, [w:] M. Szczepański, A. Śliz (red.), *Kapitały: ludzie i instytucje. Studia i szkice socjologiczne*, Opole 2006.
- Giddens A., *Konsekwencje nowoczesności*, Kraków 2015.
- Giddens A., *Nowoczesność i tożsamość. „Ja” i społeczeństwo w epoce późnej nowoczesności*, Warszawa 2001.
- Granovetter M., *The Strength of Weak Ties. A Network Theory Revisited*, “Sociological Theory” 1983, Vol. 1, DOI: <https://doi.org/10.2307/202051>.
- Heise U.K., *Sense of Place and Sense of Planet: The Environmental Imagination of the Global*, New York 2008.
- Jacher W., *Więź społeczna w teorii i praktyce*, Katowice 1987.
- Knapik W., *Typy więzi społecznych a wzory współdziałania mieszkańców wsi w sytuacji ryzyka, zagrożenia i katastrofy powodzi*, Kraków 2013.
- Krzywicki L., *Pierwociny więzi społecznej*, Warszawa 1957.
- Malikowski M., *Lokalność*, [w:] *Encyklopedia socjologii*, t. 2, Warszawa 1999.
- Manzo L.C., Devine-Wright P. (eds.), *Place Attachment. Advances in Theory, Methods and Applications*, Washington 2014.

- Matuchniak-Krasuska A., *Interwencja socjologiczna A. Touraine'a. Uwagi uczestnika*, „Studia Socjologiczne” 1995, nr 3–4.
- Ossowski S., *O osobliwościach nauk społecznych*, Warszawa 2001.
- Parsons T., *Essays in Sociological Theory*, New York 1954.
- Proshansky H.M., *The City and Self-Identity*, “Environment and Behavior” 1978, Vol. 10(2),
DOI: <https://doi.org/10.1177/0013916578102002>.
- Prüfer P., *Więź człowieka ze środowiskiem naturalnym w perspektywie socjologiczno-etycznej*, [w:] E. Bartkowiak, A. Dobrychłop, P. Prüfer (red.), *Więzi*, Zielona Góra 2010.
- Redfield R., *The Folk Society*, “American Journal of Sociology” 1947, Vol. 52,
DOI: <https://doi.org/10.1086/220015>.
- Rybicki P., *Więź społeczna i jej przemiany*, [w:] P. Sztompka, M. Kucia (red.), *Socjologia. Lektury*, Kraków 2005.
- Rykiel Z., *Tożsamość terytorialna jako uczestnictwo w kulturze*, [w:] Z. Rykiel (red.), *Tożsamość terytorialna w różnych skalach przestrzennych*, Rzeszów 2010.
- Simmel G., *Conflict and the Web of Group Affiliation*, New York 1955.
- Starosta P., *Zbiorowość lokalna w perspektywie ekologii społecznej*, [w:] P. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne*, Łódź 1995.
- Szczepański J., *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1970.
- Szkurlat E., *Więzi terytorialne młodzieży z miastem. Uwarunkowania, przemiany*, Łódź 2004.
- Sztompka P., *Kulturowe imponderabilia szybkich zmian społecznych: zaufanie, lojalność, solidarność*, [w:] P. Sztompka (red.), *Imponderabilia wielkiej zmiany. Mentalność, wartości i więzi społeczne czasów transformacji*, Warszawa–Kraków 1999.
- Touraine A., *Myśleć inaczej*, Warszawa 2011.
- Tönnies F., *Community and Society*, New York 1963.
- Tönnies F., *Teoria wspólnoty*, [w:] A. Mencwel (red.), *Antropologia kultury. Zagadnienia i wybór tekstów*, Warszawa 2001.
- Tuan Y.-F., *Przestrzeń i miejsce*, Warszawa 1987.
- Turowski J., *Więź społeczna w grupie*, [w:] P. Starosta (red.), *Zbiorowości terytorialne i więzi społeczne. Studia i szkice socjologiczne dedykowane profesorowi Wacławowi Piotrowskiemu w siedemdziesiątą rocznicę urodzin*, Łódź 1995.
- Walczak-Duraj D., *Podstawy współczesnej socjologii*, Pabianice 2006.
- Weber M., *The Theory of Social and Economic Organization*, New York 1947.
- Żurek A., *Więzi społeczne a zjawisko samotności i osamotnienia*, [w:] J. Grotowska-Leder (red.), *Więzi społeczne, sieci społeczne w perspektywie procesów inkluzji i wykluczenia społecznego*, Łódź 2014.
- Znaniecki F., *Współczesne narody*, Warszawa 1990.

SUMMARY

Territorial bonds are an integrated part with of the wider phenomenon, namely social bond. In a world literature, territorial bonds are defined as “place attachment”, “place dependence”, “sense of place”, and “place identity”. In the article, there has been presented an idea of territorial bonds underlying significance of trust in networks. In the light of the above-mentioned issues, it was described an author’s own conception called Community-based Social Farming (CSF). The project description concentrates on territorial bonds. The CFS project is located in rural areas based on nature-oriented sustainable development and highlights the value of health, healthy lifestyle, optimal diet, as well as history and promotion of a regionalism, its culture, and recreation. CSF as

a social network of territorial connections joints various social actors from rural areas, cities, outskirts, within the confines of common space (territory). Trust is the main determinant of territorial networking – social and economic relationship between identities, stakeholders, and social groups.

Keywords: territorial bonds; trust; Community-based Social Farming (CSF)

STRESZCZENIE

Więź terytorialna stanowi integralną część szerszej kategorii, jaką jest więź społeczna. W literaturze światowej istota więzi terytorialnej ujęta jest w takich pojęciach, jak: *place attachment*, *place dependence*, *sense of place*, *place identity*. W opracowaniu została przedstawiona idea więzi terytorialnych podkreślająca rolę zaufania w sieciach społecznych. Na tle omawianych zagadnień zaprezentowano autorską koncepcję Wspólnoty Gospodarstwa Społecznego (WGS). Opisując ją, autorka koncentruje się na aspekcie więzi terytorialnych. WGS jest projektem usytuowanym na obszarach wiejskich, opartym na zrównoważonym rozwoju w symbiozie z naturą, ukierunkowanym na takie wartości, jak: zdrowie, zdrowy styl życia, właściwe odżywianie, ale też historia i promocja regionu, kultura, rekreacja. WGS, w ramach sieci terytorialnych powiązań, skupia różnych aktorów społecznych ze wsi, miasta, peryferii, których łączy wspólna przestrzeń (terytorium). Zaufanie jest główną determinantą powstawania sieci terytorialnych powiązań – społecznych i ekonomicznych zależności między jednostkami, podmiotami gospodarczymi i grupami społecznymi.

Słowa kluczowe: więzi terytorialne; zaufanie; Wspólnota Gospodarstwa Społecznego (WGS)